

KOCSIS RÉKA*

**A közjog a magánjog küszöbén?
Az alkotmányos polgári jogi értékek tartalma,
különös tekintettel a jóerkölcsre**

Bevezetés

Az alapjogok horizontális (azaz magánjogi) jogviszonyokra történő kisugárzó hatásának problémaköre (*Drittwirkung*) a mai napig az alkotmányjogászok és a polgári jogászok diskurzusának egyik talán legmegosztóbb kérdése, mely ténynek egyik legfőbb bizonyítéka, hogy számos eltérő állásponttal találkozhatunk a szakirodalomban.¹ Gárdos-Orosz Fruzsina² a magánjogi dogmatika és az alkotmányjogi gondolkodás komplementaritását hangsúlyozza kutatásaiban, míg – többek között – Székely László³ határozottan ellenzi a magánjog erőteljes alkotmányjogiasítását, kizártnak tartja ugyanis az alkotmányos alapjogok és értékek valamennyi jogintézményben történő teljes tükröződését, az ún. kisugárzó hatást (*Ausstrahlungswirkung*).⁴ E megállapításból ugyanakkor két további inverz kérdést is megfogalmazhatunk:

– Elsőként azt, hogy az alkotmányos alapjogok és értékek nem konjunktív feltételként kell, hogy tükröződjenek az egyes jogviszonyokban?

– Másodsorban pedig, hogy vajon milyen különbség van a „tükröződés” és „teljes, maradéktalan tükröződés” között?

A német Szövetségi Alkotmánybíróságnak a Lüth-döntésben megfogalmazott, az alaptörvényben biztosított jogok összességének objektív értékrendszerként történő meghatározása felveti a korlátozási klauzula értékkontextusban történő értelmezésének szükségességét. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében foglaltakkal kapcsolatos értelmezési problematika feloldásához – mely alapvető jogok korlátozását más alapvető jog érvényesülése

* PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Alkotmányjogi Tanszék.

¹ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog? Az alapvető jogok alkalmazása a magánjogi jogvitákban*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2011. 84.

² Uo. 197.

³ SAJÓ András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. (Előszó.) Complex Kiadó, Budapest, 2006. 11.

⁴ Az ún. kisugárzó hatás elve először a Német Szövetségi Alkotmánybíróság Lüth-ítéletében került megfogalmazásra. SÓLYOM Péter: *Alapjogokra hangolva. A Lüth-ítélet jogtörténeti szempontból*. http://epa.oszk.hu/02300/02334/00028/pdf/EP_A02334_Fundamentum_2007_03_091-095.pdf (2016. 12. 01.)

vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében teszi lehetővé – a következő irányvonalak körvonalazása szükséges:

– Vajon hogyan lehet meghatározni ezen alkotmányos értékek fogalmát, hol helyezhetőek el azok az alkotmányjogi dogmatikában?

– Hogyan viszonyulnak az alkotmányos értékek az alapjogokhoz a korlátozás szempontjából?

Jelen tanulmányban e kérdések megválaszolására teszünk kísérletet, fókuszban tartva az alkotmányos polgári jogi értékeket, különös tekintettel a jóerkölcs jogintézményére.

Az alkotmány értékrendje – határok között

„Összességében a rendszert illetően teljesebb körű, értékvédőbb, és ettől pedig „ígéretes” Alkotmányunk van.”⁵ – állapítja meg Kukorelli István és Deli Gergely összehasonlítva az Alaptörvény értékrendszerét a korábbi Alkotmányéval. Tekintettel arra, hogy a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatára sokáig jellemző volt, hogy került az Alkotmány értékrendjére való hivatkozást,⁶ nem meglepő az a tény, hogy a rendes bíróságok gyakorlatában sem jellemző kifejezetten az alkotmányra történő utalás,⁷ ahogyan az alkotmányos értékalapú jogértelmezés sem. Az alkotmányos érték fogalmi kontúrjainak és az alkotmányjogi dogmatikában elfoglalt helyének a megállapítása nem könnyű feladat, figyelembe véve azt a tényt, hogy mind az Alkotmánybíróság gyakorlata, mind a jogirodalom számos eltérő megállapítással kíván hozzájárulni a kérdés megválaszolásához.⁸

Az érték tartalmi elemeinek meghatározása során több szerző is kiindulópontként kezeli azt a megállapítást, miszerint adott érték tartalmát nem csupán a belőle származó előnyök adják, hanem az „érték ellentétéként vagy hiányaként felmerülő hátrány, veszély mérete is”.⁹ E tekintetben a tézis – antitézis – szintézis mentén haladva az egyes értékeket olyan komplex kategóriának tekinthetjük, amelyek már önmagukban is leképezik egy értékrendszer vázát, logikai ellentmondásmentességét. E megállapításból kiindulva az alkotmányos értékek vizsgálatára egy redukcionista (alkotórészekre összpontosító) szemlélet keretében kerül sor.

Ádám Antal axiológiai vizsgálatában két csoportra bontotta a jogi értékeket: jogi alapértékekre és egyéb jogi értékekre.¹⁰ Előbbiek alatt azon értékeket értette, melyek egyfajta keretet adnak az egyéb jogi értékeknek – e tekintetben az alkotmányi értékeket is e kategóriába sorolta. Egyes szerzők, sőt az Alaptörvény is az alkotmányos érték¹¹ fogalommal operálnak,¹² míg mások – Ádám Antal nyomdokain haladva – kutatásaikat az alkotmányi értékek-

⁵ DELI Gergely – KUKORELLI István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény* LXX. évf., 7-8 (2015) 337-347.

⁶ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 144.

⁷ HARMATHY Attila: Bírói gyakorlat – Alkotmány. *Magyar Jog* LI. évf., 11 (2004) 641-648.

⁸ JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I. Századvég Kiadó, Budapest, 2009. 396.*

⁹ ÁDÁM Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998. 29. (Bihari Mihály megfogalmazásában „a pozitív és negatív értékek egymáshoz kapcsolt, egymásra reflektáló, relációs kategóriák.” I.d. BIHARI Mihály: *A poliarchia*. In: Bihari Mihály – Pokol Béla: Politológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1992. 139.)

¹⁰ ÁDÁM Antal: *Bölcséletek, vallások, jogi alapértékek*. Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2015. 355.

¹¹ Alaptörvény I. cikk (3) bek.

¹² Megjegyzendő, hogy a szakirodalomban alkotmányos alapérték kifejezéssel is találkozhatunk. Vö. 30/1992. (V. 26.) ABH; SCHANDA Balázs: *Házasság és család – alkotmányi értékek*. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Pécsi Alkotmányjogi Műhely Alapítvány, Pécs, 2009. 113-123.; VINCZE Attila: *Az Alkotmány rendelkezéseinek érvényre juttatása a polgári jogviszonyokban?* <http://ptk2013.hu/polgari-jogi-kodifikacio/vincze->

re fókuszálják, mellyel egyfajta normatív keretet jelölnek ki vizsgálódásukhoz, hiszen „*az Alkotmányban meghatározott értékek a jogi normatív értékek élén helyezkednek el*”.¹³ Ezen alkotmányban meghatározott, vagyis a szó szoros értelmében vett alkotmányi értékek azonban nem feltétlenül foglalják magukban az egyéb olyan alkotmányos értékeket, amelyeket *express verbis* az Alaptörvény nem tartalmaz.

Az Alkotmánybíróság által kialakított eredeti kategóriák szerint meg kell különböztetnünk egymástól az alapjogokat, az egyéb alkotmányos jogokat, továbbá alkotmányos célokat és értékeket¹⁴ – hozzátéve, hogy ez utóbbi két fogalom sokszor keveredik a gyakorlatban.¹⁵ Gárdos-Orosz Fruzsina szerint elhatárolásuk abban ragadható meg, hogy a célok sokszor elvontabbak, nincs katalógusok, míg az alkotmányos értékek mindig valamely alapjog, vagy kötelezettség objektív oldalához kapcsolhatóak.¹⁶ Láposy Attila¹⁷ ugyanakkor különválasztja egymástól az alapjogokhoz kapcsolódó értékeket, valamint az egyéb alkotmányos célokat és értékeket, mellyel az értékek kategóriáján belül megteremti az alapjogoktól különálló, az alapjogoktól függetlenül funkcionáló értékek csoportját.

Az Alkotmánybíróság legújabb gyakorlata – a fentebb ismertetett csoportosításhoz képest – úgy tűnik, egyszerűsíteni kívánja a kategorizálást, amikor úgy fogalmaz: „*az Alaptörvényben foglaltak lehetnek alapjogok, államcélok, vagy alkotmányos értékek*.”¹⁸ Úgy vélem, e megállapítás – azon túl, hogy elhatárolja egymástól a cél és érték kategóriáját – már markánsabban mutat azon megközelítés felé, miszerint az alkotmányos érték léte és tartalma nem minden esetben áll függő viszonyban az alapjogokkal.

Kérdésként merülhet fel, hogy mi lehet az alkotmányos értékek forrása? Kiindulva az Alkotmánybíróság 47/2007. határozatából, mely szerint az alkotmányos értékrendet az elsődleges (alapvető) – azaz az Alkotmányban normatív módon szereplő alkotmányos elvek és értékek –, a „leszármaztatott értékek”, valamint az egyes jogági kódexekben megjelenő további értékek alkotják, két további gondolat merülhet fel az értékek forrásával összefüggésben.

Az egyik, miszerint a leszármaztatott értékek is az értékrend részét képezik, tehát az Alkotmánybíróság folyamatos értékfejlesztő tevékenységet folytat. A kérdés ez esetben csupán az, hogy az alkotmánybírósági határozatok egésze vagy csupán a rendelkező része¹⁹ bír kötelező erővel a rendes bíróságok számára.

A másik kérdés az egyes jogági kódexekben megjelenő további értékeket érinti, mely megfogalmazás arra enged következtetni, hogy alkotmányos értékek forrása az Alaptörvényen túli egyéb jogszabály, nevezetesen törvény is lehet. E koncepció a jogszabály-előkészítési munkálatok során a jogalkotóra nézve bizonyos nyomást is gyakorolhat, hiszen korántsem közömbös, hogy például a családjogi jogszabályok Polgári Törvénykönyvbe történő beemelésére sor kerül-e vagy sem – ha ugyanis az adott jogág szabályanyaga nem kerül be a kódexbe, nem beszélhetünk alkotmányos érték forrásról.

attila-az-alkotmany-rendelkezesinek-ervenyre-juttatasa-a-polgari-jogviszonyokban-pjk-20043-3-13-o/374 (2017. 01. 10.)

¹³ ÁDÁM, 1998. 35.

¹⁴ JAKAB, 2009. 394-395.

¹⁵ Uo. 397.

¹⁶ Uo. 398.

¹⁷ LÁPOSSY Attila: *Intézm. védve és korlátozva – Az intézményes értékvédelem és az arra alapozott alapjog-korlátozás részélyei az Alkotmánybíróság gyakorlatában*. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit: I.m. 2009. 272.

¹⁸ 9/2016. (IV. 6.) ABH Indokolásának [26] pontja.

¹⁹ GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az alkotmány a magánjogi jogviszonyokban. *Rendészeti Szemle* LVIII. évf., 4 (2010) 19-34.

Az alkotmányos értékek forrásán túl a következő lépés annak meghatározása, hogy mely kategóriák tartozhatnak az alkotmányos értékek fogalmi körébe. Egyes szerzők az alkotmányi alapelveket, tilalmakat, alapjogokat, alapkötelelességeket, nevesített egyéb alkotmányi értékeket, államcélokat, valamint állami kötelelességeket neveznek meg alkotmányi értékeként,²⁰ ezzel is hangsúlyozva az alkotmány értékrendszerének jelentőségét.

Álláspontom szerint e kategorizálás helytálló, hiszen értékeként nem csupán jogokat jelöl meg, hanem kötelelességeket is, mely megközelítés az Alaptörvény közösségi és egyéni érdekekre, értékekre és ezek párhuzamos jelenlétére vonatkozó paradigmaváltásával is összhangban áll. Deli Gergely és Kukorelli István megállapítása szerint az emberi méltóság új felfogása magában hordozza azt a ténytet, amely megköveteli az egyéntől, hogy „*törekedjék bizonyos értékeiségre, azaz az emberi pusztta létezés legegyszerűbb, legelső szintjén kötelezettségeket foglal-maz meg a számára.*”²¹ Az alapjogokat illetően az uralkodó alkotmánybírószági és szakirodalmi álláspontok is egyöntetűek a tekintetben, hogy az alapjogok alkotmányos értéket hordoznak magukban, kiindulva abból a tényből, hogy mindegyikük az európai jogfejlődés szerves részének tekinthető.

Összegezve a fentebb írtakat, véleményem szerint az alkotmányos értékek kategóriájának több szintjét különböztethetjük meg:

– Első szinten a hét csoport mindegyikét alkotmányos értéknek tekinthetjük, ám ezzel együtt mindegyiküknek van egy olyan „belső magja” – így az alapjogoknak is – amellyel hordoznak magukban alkotmányos értékeket.

– Második szinten az értékrendszeren belüli külön csoportként „az egyéb nevesített alkotmányi értékek” foglalnak helyet.

– Harmadik szinten pedig ezt a dichotómiát szükséges kiegészíteni az Alkotmánybírószág által „leszámraztatott értékekkel”, valamint az egyes jogszabályokban (és nem csupán kódexekben) megjelenő alkotmányos értékekkel.

A továbbiakban alkotmányos érték alatt nem az összes alkotmányos érték csoportját érttem, hanem a fentebb megjelölt második és harmadik csoport halmazát.

A fentiekkel összhangban az alábbiakban szükséges meghatározni az alkotmányos alapjogok és értékek kapcsolatát, az irányadó szakirodalmi álláspontok tükrében.

A német alkotmányjogi dogmatika „az alapjogokban megjelenő értékek” érvényesülését mondja ki a közvetett hatállyal összefüggésben,²² mellyel az alapjogok prioritását meghatározva szoros tartalmi kapcsolatot állapít meg az alapjogok és értékek között – Sonnevend Pál szerint e megközelítés a magyar joggyakorlatban is megtalálható.²³

Mindennek ellenére Ádám Antal óva int az alapjogok túlértékelésétől: „*Az Alkotmánybírószágnak [...] kimunkált arányosítási ismérvek alkalmazásával védelemben kell részesítenie az egyéb alkotmányi értékeket is. Így kerülhet el az alapjogok iniuriává válása, misztifikálása és mitologizálása.*”²⁴

Lápossy Attila²⁵ különválasztja egymástól az alapjogokhoz kapcsolódó értékeket, valamint az egyéb alkotmányos célokat és értékeket.

²⁰ ÁDÁM, 1998. 39.

²¹ DELI – KUKORELLI, 2015. 337-347.

²² SONNEVEND Pál: *Az alapjogi bíraskodás és korlátai.* http://epa.oszk.hu/02300/02334/00054/pdf/EPA02334_Fundamentum_1998_04_079-084.pdf (2016. 12. 12.)

²³ Uo.

²⁴ ÁDÁM Antal: Az emberi jogok, mint értékek. *Acta Humana: emberi jogi közlemények* 10. évf., 34 (1999) 17-23.

²⁵ LÁPOSSY, 2009. 272.

Sólyom László az Alkotmánybíróság redukcionista megközelítését fogalmazza meg, amikor azt mondja: „*az Alkotmánybíróság nem [...] az alkotmány feltételezett értékrendjéből indul ki, hanem az egyes alapjogokban rejlő értéktartalmat fejti ki, másrészt az alkotmány értékrendje helyett az egyes alapjogok konzisztens rendszerét építi ki, azaz megteremti az alkotmány belső ellenmondásmentességét.*”²⁶

Menyhárd Attila álláspontja szerint az alkotmányos értékek leképeződése (a generálklauzulák kibontásával – mint a bírói jogalkotás termékeivel – összefüggésben) az eseti döntések közvetítésével, és nem jogszabály útján valósul meg.²⁷ Ezen a ponton azonban már valamelyest távolodunk attól a megállapítástól, hogy pusztán alapjogokban megjelenő értékek leképeződéséről beszélhessünk, hanem sokkal inkább az egyes bírói döntésekben manifesztálódó alkotmányos értékekről.

Alkotmányos értékek a magánjogi jogalkalmazásban – határok nélkül?

Az alkotmányos értékek jogalkalmazásban való érvényesülése kétségteljesen ingoványos talajnak tekinthető, hiszen az értékek magas absztrakciós szintje kifejezetten megkérdőjelezi pragmatikus funkciójukat. Az Alaptörvény 28. cikke²⁸ azonban mintegy értelmezési iránytűként írja elő a bírói jogalkalmazás számára, hogy „*a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzik*”. Jakab András hangsúlyozza, hogy nem a mindenkor hatályos jogszabályokat kell segítségül hívni az alkotmány értelmezéséhez, hanem éppen ellenkezőleg: az alkotmány segítségével kell értelmezni az egyes jogi normákat vagyis: „*Nem törvénykonform alkotmányértelmezés, hanem alkotmánykonform törvényértelmezés*” a cél.²⁹ Az Alkotmánybíróság 9/2016. (IV. 6.) számú határozatában kiemeli, hogy az Alaptörvényben foglaltak figyelembevételével a jogértelmezés során nem azonos azzal a ténnyel, hogy a bíróság döntésében hivatkozik-e az Alaptörvényre. Kérdésként merül fel tehát, hogy figyelembe kell-e venni az alkotmányos értékeket a jogértelmezés során, és ha igen, milyen módon?

A német Szövetségi Alkotmánybíróság Lüth-döntése³⁰ nyomán egyes szerzők azonban más alapot határoznak meg ezen objektív értékek érvényesítésére a magánviszonyokban: nevezetesen, amikor ezen alkotmányjogi kontextusban történő értelmezés egy szélesebb közösség legitim érdekében³¹ történik.³² E megállapítás véleményem szerint bizonyos szempontból azonban aggályos is lehet, hiszen mintegy konjunktív feltételként határozza meg az alkotmányos érdek (jelen esetben a közérdek) fennállását az objektív értékek védelmének érvényesítése esetére.

²⁶ SÓLYOM László: *Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények*. In: Mádl Ferenc – Vékás Lajos (szerk.): Nizsalovszky Endre emlékkönyv. ELTE ÁJK, Budapest, 1994. 222.

²⁷ MENYHÁRD Attila: *A jóerkölcsbe ütköző szerződések*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 304.

²⁸ „*A bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezzik. Az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek és a közjónak megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.*”

²⁹ Interjú Dr. Jakab Andrásal. <http://www.jogiforum.hu/interju/52> (2016. 12. 10.)

³⁰ A Lüth-döntésben a Német Szövetségi Alkotmánybíróság megállapította, hogy az alkotmány egy olyan objektív értékrendszerrel is tartalmaz, amely az egész jogrendszerben jelen van, így a bíróságoknak alkotmány által előírt kötelessége, hogy a magánjogi jogviszonyokban az alkotmánnyal összhangban kell értelmeznie az egyes alkalmazható normákat. In: GÁRDOS-OROSZ, 2010.

³¹ E megállapítás tükrözi a – már az ókorban is meghatározott – osztó igazságosság elvét, mely a közjogi jogviszonyokra jellemző, szemben a kiegyenlítő igazságosság elvével, mely a magánjogi jogviszonyok ismérve. Ld. GÁRDOS-OROSZ, 2011. 21.

³² Ld. pl. KOMMERS, Donald: *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany*. https://books.google.hu/books?id=sHZfkxtoZQC&pg=PA72-IA4&hl=hu&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false (2017. 01. 10.)

Szabó Máté Dániel, Szigeti Balázs és Vissy Beatrix egy alapjogi ítélekezetről írt tanulmányukban³³ hangsúlyozzák az alapjogok igényként vagy értéként való érvényesülése közötti differenciálás szükségességét. Konceptiójukban „*par excellence* alapjogi ügyek”, valamint „alapjogi relevanciával bíró ügyek” (melyek a szakjogági bíráskodás területére tartoznak) között tesznek különbséget, ez utóbbi csoporttól pedig elhatárolják az „alapjogi relevanciával nem rendelkező szakjogági ügyeket”, melyekben a bíró az egyes alapjogokban is kifejezésre jutó értékekre alapozhatja jogértelmezését. Jelen koncepció magjaként ugyanakkor az ún. maradékelven történő érvényesülés ragadható meg,³⁴ azaz, ha a szakjogági szabályok nem elégségesek az eset megítéléséhez, akkor van lehetőség ezen értékekre alapozni a döntést. Ez utóbbi megközelítés szerint tehát a bírói döntéshozatal alapját meghatározhatják ezen értékek.

Beszélhetünk-e ugyanakkor konkuráló alkotmányos értékekről?

Ádám Antal szerint mindenképpen, hiszen annak ellenére, hogy ezen értékek mellérendeltségi viszonyban állnak egymással, viszonyukat sokszor a versengés jellemzi, így sok esetben „*korlátozózik vagy mérséklék egymás érvényesülésének határfokát.*”³⁵

Pozsár-Szentmiklós Zoltán szerint e konkuráló értékek együttes értékelése során az egyes társadalmi körülményeket, „*valamint a konkuráló értékekkel kapcsolatban kimutatható (korlátozó vagy támogató) hatást*” szükséges figyelembe venni.

Az Alaptörvény I. cikke (3) bekezdése alapján „*alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.*” Az Alkotmánybíróság által kimunkált korlátozási teszt immáron normatív is az Alaptörvény része, ugyanakkor kizárólag az Alkotmánybíróság által kidolgozott, többlépcsős eljárásban kerülhet rá sor.

A korlátozási klauzulát érintően szükséges kiemelnünk az ún. differenciált megközelítés elvét,³⁶ melyet az Alkotmánybíróság a 30/1992. (V. 26.) számú határozatában fejtett ki. Ennek értelmében a korlátozó törvénynek „*nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál; kisebb, ha olyan jogokat csakis mögöttesen, valamely „intézmény” közvetítésével véd, s legkisebb, ha tárgya önmagában valamely elvont érték.*” Így a mérlegelés során tehát számításba kell venni, hogy pontosan mi az a konkuráló érték, amelyre tekintettel felmerült az alapjog korlátozása.³⁷

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a korlátozási klauzula tartalmi kereteit illetően egyes szerzők nem tartják szükségesnek az alkotmányos érték védelme érdekében történő korlátozást. Balogh Zsolt egy tanulmányában *de lege ferenda* javaslatot fogalmaz meg a korlátozási tesztre nézve, amely azonban nem tartalmazza az alkotmányos értékekre történő utalást.³⁸

³³ SZABÓ Máté Dániel – SZIGETI Balázs – VISSY Beatrix: *Alapjogi igények, alapjogi szabályok: az alapjogi ítékezés egy koncepciója*. In: Somody Bernadette: *Alapjogi bíráskodás – alapjogok az ítékezésben*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014. 65.

³⁴ Uitz Renáta tanulmányában a Mark Tushnet által meghatározott maradékelvre hivatkozik. Ld. UITZ Renáta: *Az alapjogok horizontális hatályának legújabb reneszánszához*. In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 45.

³⁵ ÁDÁM, 1998. 72.

³⁶ POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: *Alapjogok mérlegen – az általános alapjogi tesztek dogmatikája*. Budapest, HVG ORAC, 2015. 161.

³⁷ Uo.

³⁸ BALOGH Zsolt: *Alapjogok korlátozása az új alkotmányban*. <http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/docs/wp/2012/2011-19.pdf> (2016. 11. 15.)

Generálklauzulák az alkotmány kontextusában – határok nélkül?

A generálklauzulák alapvető funkciójaként Sólyom László a „jog etikai feltöltődését”³⁹ jelölte meg, egyes szerzők pedig a generálklauzulákat olyan jogintézményként határozzák meg, amelyek hatóköre túlmutat a magánjog határain.⁴⁰ E megállapítás utalhat egyrészt az etikai⁴¹ tartalomra, másrészt pedig az egyéb jogterületekkel – jelen esetben az alkotmányjoggal – való szoros összefüggésrendszerre is.

A generálklauzulák kiemelt jelentőségű etikai tartalmára utal Darák Péter⁴² a *clausula rebus sic stantibus*, valamint a jóerkölcs kérdéskörében, amikor kiemeli, hogy az erkölcsi szempontból vitatható szerződésekkkel összefüggésben nem pusztán az érvénytelenségi okot, hanem az adott megállapodás morális megítélését is mérlegelni kell.⁴³ Az uralkodó szakirodalmi álláspont szerint a generálklauzulák az által, hogy az alkalmazandó jog megtalálásához irányadó támpontokat nyújtanak,⁴⁴ kifejezetten segítik a jogalkalmazást,⁴⁵ ezzel sokkal inkább hozzájárulva a jogbiztonság építéséhez, mintsem rombolásához.⁴⁶

A generálklauzulák alkotmányjogi aspektusból történő vizsgálata során Gárdos-Orosz kétféle megközelítésről beszél: az egyik álláspont szerint a generálklauzula a bíró számára szabadságot biztosít a jogértelmezés és mérlegelés során, a másik szerint inkább a jogalkalmazás útjátának kikövezésére szolgál. Gárdos-Orosz kiemeli, hogy ez utóbbi szemlélet hangsúlyosabb „a magyar Alkotmány horizontális hatályát értelmező szakirodalmi kontextusban.”⁴⁷

Annak ellenére, hogy a jóerkölcsbe ütköző ügyletek tilalma⁴⁸ – a római jogból származó *contra bonos mores* elv generálklauzulájaként – az európai jogi kultúra közös kincsének tekinthető, egyes szerzők álláspontja szerint „ütközik a jogállamiság elvével, annak is a jogbiztonságot garantáló tartalmi összetevőjével.”⁴⁹ Tilk Péter véleménye szerint ugyanis visszavetheti a magán-személyek szerződési kedvét az a kiszámíthatatlanság, miszerint a felek nem tudhatják előre, hogy a bíró vajon hogyan értelmezi e klauzulát jogvitájukban, vajon milyen mértékben lesz

³⁹ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

⁴⁰ FÖLDESI Tamás: A jóhiszeműség és tisztesség elve. *Jogtudományi Közöny* LVII. évf., 6 (2002) 303-306.

⁴¹ KELEMEN László a magánjogi forgalom alappilléreként tekint a jóhiszeműség és tisztesség, valamint a jóerkölcs generálklauzulájára, amikor valamennyi jog tartalmának korlátjaként e két jogintézményt jelöli meg. In: KELEMEN László: *A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban*. Ablaka György, Szeged, 1937. 1-3.

⁴² DARÁK Péter: Az ítélkezés személyessége. *Ügyvédek Lapja* LV. évf., 5 (2016) 4-7.

⁴³ PACZOLAY Péter is az etikai kérdések jelentőségét hangsúlyozza a jogban: „... az alkotmánybíráskodás valójában politikai és morális kérdéseket igyekszik megválaszolni jogi feladványok képében. Ilyetén a válasz sem lehet pusztán mechanikus jogalkalmazás, hanem az alkotmánybíráskodás végső soron szükségszerűen vezet el politikai és morális elvek alkalmazásához.” PACZOLAY Péter: *Alkotmánybíráskodás a politika és a jog határán*. In: PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmánybíráskodás – alkotmányértelmezés*. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1995. 25.

⁴⁴ Ld pl. Földesi Tamás recenziójában egyetért Földi Andrásal, aki szerint a generálklauzulák körében a jóhiszeműség és tisztesség elve „kiemelkedő elméleti és gyakorlati jelentőségű principium, (...)” In: FÖLDESI, 2002. és „A magánjog nem lehet meg nagyszámú generálklauzula nélkül (...)” In: LENKOVICS Barnabás: *Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok*. In: Sajó András (szerk.): *Alkotmányosság a magánjogban*. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 107-130.; továbbá VAJNA Zita Barbara is hivatkozik tanulmányában az alkotmánybírói gyakorlatra, miszerint „bizonyos esetekben éppen nem a részletező, hanem az általános, keretjellegű szabályozás segíti elő a jogbiztonságot.” In: VAJNA Zita Barbara: *Jóerkölcsbe ütköző szerződések*. <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20133sz/13.pdf> (2016. 11. 21.)

⁴⁵ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2002. 129.

⁴⁶ FÖLDESI, 2002. 303-306.

⁴⁷ GÁRDOS-OROSZ, 2010. 37.

⁴⁸ Földesi Tamás recenziójában kiemeli az etikai és jogi értelmezés együttes szükségességét. A jóerkölcs jogintézményén belül a „jó” jelző alatt nem általában az erkölcsöt, hanem az erkölcsi minimumot kell érteni. In: FÖLDESI, 2002. 303-306.

⁴⁹ TILK Péter: A jogállamiság és a jó erkölcs viszonya a Ptk. semmisségi szabályában. *Cég és Jog* V. évf., 12 (2003) 4-6.

domináns a bíró személyes értékrendje a döntés során.⁵⁰ Félretéve e kérdés jogszociológiai problémakörét, úgy vélem, a generálklauzulák elvetése egy sokkal erőteljesebb pozitívista szemléletnek adna teret, amely számos – jól funkcionáló – jogintézmény kiüresítésével járna.

Menyhárd Attila a korábbiaktól eltérő logikai fonal mentén azt állítja, hogy a „*generálklauzulák alkalmazása és konkretizálása során az alkotmányos értékeket nem a jogszabály, hanem éppen az eseti döntés közvetíti*”.⁵¹ Menyhárd az alkotmányos értékek szerepét csupán abban látja, hogy irányadó támpontként szolgálnak a jóerkölcs tartalmi kereteinek megállapításához.⁵²

Lenkovics Barnabás álláspontja szerint az alkotmány alapvető jogelvei, jogtétellei és értékei nagy részben a klasszikus magánjogból származnak, véleménye szerint ugyanis a közjogból, s legfőképp az alkotmányjogból hiányzik az a fajta szerves fejlődés, amely a magánjogot több évezreden keresztül kísérte.⁵³ E gondolatot köti össze Lenkovics az Alkotmánybíróság 32/1991. (VI. 6.) számú határozatával, mely alapján a szerződési szabadsággal összefüggésben megfogalmazott tételt, miszerint „a magánjog alapvető elveit egyúttal alkotmányos alapelveknek kell tekinteni” absztrahálja más alapelvekre is.⁵⁴

E tekintetben felmerül a kérdés, hogy analógia útján vajon a magánjogi értékekre is tekinthetünk-e alkotmányos értéknek?

Lenkovics szerint igen, hiszen a polgári jog jogelvéinek összessége („értékrendje”) átszárgott az alkotmányba, „és mint alkotmányos alapjogok és alkotmányos értékek fogalmazódtak meg”.⁵⁵

Sári János is hasonló véleményen van, amikor alkotmányos értéknek minősíti a joggal való visszaélést.⁵⁶

Ezzel összhangban merül fel a kérdés, hogy vajon a jóerkölcsbe ütköző jogügyletek tilalma alkotmányos értéknek deklarálható-e?

A kérdés megválaszolása szempontjából figyelemre méltó az a jogeset, melynek során a német alkotmánybíróság olyan házassági szerződéseket minősített alkotmányellenesnek, melyekben az állapotos szerződő nők vállalták, hogy válás esetén lemondanak tartáshoz való jogukról.⁵⁷ E döntés indoklásában – az alapjogokra történő hivatkozás mellett – az alkotmánybírák az anyák gyenge alkupozícióját hangsúlyozták,⁵⁸ mely végső soron a gyengébb fél védelmének magánjogi klauzulájára történő hivatkozást is magában foglalhatja. Figyelembe véve azt a tényt, hogy a német bírói gyakorlat a jóerkölcs megsértésének esetköre in belül a szerződésben vállalt válási könnyítési kötelezettséget is kimunkálta,⁵⁹ véleményem szerint nem zárja ki annak lehetőségét, hogy alkotmányjogi érvelés útján a jóerkölcs tartalma hordozza magában a *ratio decidendit*.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ MENYHÁRD, 2004. 304.

⁵² Uo. 305.

⁵³ LENKOVICS Barnabás: *Polgári alanyi jogok – alkotmányos alapjogok*. In: Sajó András (szerk.): I.m. 2006. 107-130.

⁵⁴ LENKOVICS, 2006. 107-130.

⁵⁵ LENKOVICS BARNABÁS: *Polgári jog – alapjogi nézőpontból*. In: Bodzási Balázs (szerk.): A Polgári Jogi Tudományos Diákkör évkönyve 2002-2003. tanév. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2004. 110.

⁵⁶ SÁRI János: *Az Alkotmány normatív értékei és az alkotmányosság etikája*. In: Kocsis Miklós – Zeller Judit (szerk.): I.m. 2009. 108.

⁵⁷ UTTZ, 2006. 54.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ MENYHÁRD, 2004. 91.

A 34/2014. (XI. 14.) számú határozatában az Alkotmánybíróság a következőképpen fogalmaz: „Következtetésként [...] levonható, hogy az erkölcssten ügylet tilalma az európai közös alkotmányos hagyománynak és a magyar történeti alkotmánynak is szerves része, alapvető értéke.”

Az Alaptörvény R) cikkének 3) bekezdésével⁶⁰ összefüggésben kérdésként merülhet fel, hogy annak ellenére, hogy az Alkotmánybíróság *expressis verbis* nem mondta ki, a *contra bonos mores* elv vajon tekinthető-e a történeti alkotmány vívmányának?

Szakály Zsuzsa megállapításával⁶¹ egyetértve úgy vélem, mindenképpen. Ha pedig a jóerkölcsbe ütköző szerződések tilalmát a történeti alkotmány vívmányának tekintjük, e generálklauszula két szinten is alkotmányos értéként jelenik meg:

- egyrésztől leszármaztatott értéként,
- másrésztől pedig a szakjogági kódex tartalmaként.

Mindezzel összhangban természetesen a bíróságok jogértelmezése során adott esetben konkuráló alkotmányos értéként is funkcionálhat.

Összegzés

Az alkotmányos polgári jogi problémakörök – és ezen belül az alkotmányos polgári jogi értékek kérdéseinek – felmerülése a közjog és magánjog közötti határok elhalványulásának egyik legfőbb bizonyítéka. Jelen tanulmányban csupán arra vállalkoztam, hogy körvonalazzam az alkotmányos polgári jogi értékekkel kapcsolatos további vizsgálódások alapjait.

Meggyőződésem, hogy az alkotmányos értékek maradéktalan érvényesülése a magánjogi jogviszonyokban nem pusztán az adott jogviszonyban álló felek, hanem a köz érdeke is. Véleményem szerint az értékalapú szemlélet jelentősége nem pusztán a tudományban, hanem a jogalkalmazásban kiemelt jelentőséggel kell, hogy bírjon – két okból is. Egyrésztől alkotmányos jogrendünkre korántsem a statikusság, sokkal inkább a dinamizmus jellemző. Másrésztől a jogalkalmazással összefüggésben – analógiát vonva a jogfilozófia egy új irányával, az erényjogelmélettel, mely szerint „*nincs absztrakt erény, csak szituációfüggő*”⁶² – nem feltétlenül absztrakt szabályrendszerek ösvényein kell a bírónak haladnia, az értékalapú jogalkalmazás ugyanis minden egyes jogviszonyban képes jogrendszerünk finomhangolására.

⁶⁰ „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

⁶¹ SZAKÁLY Zsuzsa: *A történeti alkotmány és az alkotmányos identitás az Alaptörvény tükrében*. http://unike.hu/uploads/media_items/szakaly-zsuzsa-a-torteneti-alkotmany-es-az-alkotmanyos-identitas-az-alaptorvenytukreben.original.pdf (2017. 02. 10.)

⁶² DARÁK, 2016. 4-7.

RÉKA KOCSIS

Between public law and private law?
The Content of Constitutional Civil Law Values, with Special Focus
on Good Morals

(Summary)

Coherence between constitutional law and civil law in practice raises a number of dogmatic questions and issues arise in connection with the practice as well.

Article I, paragraph (3) of the Fundamental Law of Hungary represents one of these issues and the many questions that it raises, with constitutional values being in the focus of this paper.

How to define the concept of these values?

Where to place them in the dogmatic framework of constitutional law?

How do these constitutional values correlate to fundamental rights?

In trying to answer these questions, the existence and content of the common legal values will be examined, along with the role of these values in practice, with a particular view on good morals.

It is a question whether we can talk about the emergence of these values in horizontal legal relations as a sign of the disappearance of the strict confines between constitutional (public) and civil (private) law.